

УДК 811.161.1'243:001.4:378.147.091.33

<http://orcid.org/0000-0003-1798-5152>

<http://orcid.org/0000-0002-8695-7246>

УРАХУВАННЯ ЕМПАТІЇ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В НАВЧАННІ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ

Гусарчук А.О., Косьміна В.Ю. (Харків)

У статті розглянуто розвиток уявлень про емпатію та сучасні підходи до визначення природи, форм прояву емпатії особистості. Емпатія є провідною соціальною емоцією і в найзагальнішому вигляді визначається як здатність індивіда емоційно реагувати, відгукуватися на переживання інших людей. Автори підкреслюють доцільність урахування емпатії як складової емоційного інтелекту, що є запорукою успішного вивчення російської мови іноземцями. Обґрунтовано значення соціально-психологічного тренінгу як засобу підвищення емпатії студентів. Представлені емоційно-інтелектуальні прийоми для становлення й розвитку емпатійної культури.

Ключові слова: емоційна компетентність, емоційний інтелект, емпатія, метод, прийом.

Гусарчук А.А., Косьміна В.Ю. Учёт эмпатии как составляющей эмоционального интеллекта в обучении русскому языку. В статье рассмотрено развитие представлений об эмпатии и современные подходы к определению природы, форм проявления эмпатии личности. Эмпатия является ведущей социальной эмоцией и в самом общем виде определяется как способность индивида эмоционально реагировать, отзываться на переживания других людей. Авторы подчеркивают целесообразность учета эмпатии как составляющей эмоционального интеллекта, что является залогом успешного изучения русского языка иностранцами. Обосновано значение социально-психологического тренинга как средства повышения эмпатии студентов. Представлены эмоционально-интеллектуальные приемы для становления и развития эмпатийной культуры.

Ключевые слова: метод, прием, эмоциональная компетентность, эмоциональный интеллект, эмпатия.

Gusarchuk A.A., Kosmina V.Y. Taking empathy as a part of emotional intelligence in teaching Russian. The article deals with the review of the development of empathy concepts and modern approaches to defining nature

and forms of an individual's empathic manifestation. Empathy is a leading social emotion generally defined as an individual's ability to react emotionally, to respond to experiences of others. The authors emphasize the importance of taking empathy as a part of emotional intelligence into account, which is a key to successful acquisition of Russian for foreigners. The importance of social and psychological training as means of enhancing students' empathy is substantiated. Techniques of developing emotional intelligence for the formation and evolution of empathy culture are presented. Empathy as communicative property of an individual student helps to resolve various issues and opens new opportunities for more effective impact on the individual to deal with. Formation of students' empathic culture promotes social and psychological training, thus enhancing competence in the field of communication and interpersonal skills to acquire. Socio-psychological training includes various methods, such as business and role-playing, discussions, etc. It involves acquisition of psychological and pedagogical knowledge in communication, effective communication skills, for example, to get in touch, listen, persuade others and forming attitudes necessary for successful communication, such as readiness to consider the problem from the other side; development of abilities of self-examination, to understand other students; correction system of relations with the outside world. There is a need to develop emotional intelligence of students, those individual's abilities and traits that are responsible for the extent to which the impact of emotional phenomena will be constructive or destructive. Developing emotional intelligence is inextricably linked to the communicative approach to language learning. The teacher should provide comfortable and effective communication between students in his or her class, using methods, techniques and creating a positive atmosphere that promote cooperation and help develop confidence in students.

Key words: emotional competence, emotional intelligence, empathy, method, technique.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших завдань навчання російської (української) мови як іноземної є виховання особистості, яка здатна та бажає брати участь у міжкультурній комунікації, успішно пройти соціалізацію, встановити гармонійні відносини з навколишнім середовищем. На заняттях із російської мови можливе моделювання різних комунікативних ситуацій, що дозволяє іноземним студентам відпрацювати відповідні моделі мовленнєвої поведінки.

Науковці у галузі лінгводидактики вважають, що підключення емоційної сфери студента під час вивчення російської мови сприяє

більш успішному її засвоєнню та, у свою чергу, впливає на формування особистості інофона. Сучасні фахівці намагаються розробити комплексний підхід до навчання іноземної мови, зокрема російської як іноземної, використовуючи складники емоційного інтелекту, наприклад, емпатії. А емоційний інтелект є підґрунтям успішного спілкування та може розвиватися тільки під час комунікації, що моделюється на заняттях із російської (української) мови.

Мета статті – обґрунтувати доцільність урахування емпатії як складника емоційного інтелекту в навчанні російської (української) мови як іноземної. **Завдання** дослідження: розглянути розвиток уявлень про емпатію та сучасні підходи до визначення природи, форм прояву емпатії особистості, визначити роль емпатії у розвитку особистості студента, обґрунтувати значення соціально-психологічного тренінгу як засобу підвищення емпатії студентів.

Традиційно у мистецтві, літературі та повсякденному житті гуманізація стосунків між людьми пов'язується зі співчуттям, умінням зрозуміти іншу людину, перейнятися її проблемами та радощами. У психології ці найважливіші здібності узагальнюються поняттям «емпатія».

Емпатія є провідною соціальною емоцією і в найзагальнішому вигляді визначається як здатність індивіда емоційно реагувати, відгукуватися на переживання інших людей. Емпатія передбачає суб'єктивне сприйняття іншої людини, проникнення в її внутрішній світ, розуміння її переживань, думок і почуттів. Поняття «емпатія» як психологічний феномен запозичене психологією із філософії початку ХХ століття. У той час у філософських науках, наприклад, в етиці та естетиці, цей термін мав смисловий еквівалент «симпатія».

Емпатія як комунікативна властивість особистості студента сприяє вирішенню різноманітних питань і відкриває нові можливості для більш ефективного впливу на особистість у спілкуванні. Вона є одним із регуляторів взаємовідносин між студентами та викладачем, виявляється у прагненні надавати допомогу, підтримку іншим студентам, сприяє розвитку гуманістичних цінностей особистості студента.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження є праці таких науковців, як Т.П. Гаврилова, В.В. Полякова, С.І. Самігін, Т.Г. Нікуленко, С.А. Сущенко та інших.

Поняття емпатії було введено у психологію Э. Титченером у 1903 році. Сучасні дослідники тлумачать її і як емоційне явище, і як процес розуміння, і як «входження» до внутрішнього світу іншої людини, в її думки, співучасть у її переживаннях. В інших концепціях (В.М. Банщиков, В.Ю. Зав'ялов, У.П. Короленко) емпатію розглядають як осмислення внутрішнього життя людини, що не супроводжується переживаннями, тобто як інтелектуальний процес або розуміння.

Однак психологи Р. Даймонд і Ю. Бронфенбреннер, які досліджували емпатію як розуміння, показали зв'язок цього процесу з емоційними особливостями особистості. У їхньому тлумаченні емпатія – це здатність індивіда розпізнавати думки й почуття іншої людини.

Різномір у тлумаченнях емпатії як когнітивного та емоційного явища значною мірою зумовлений тим, що і процес розуміння, і емпатія пов'язані як із тими, так і з іншими аспектами пізнання. Обидва ці процеси є не тільки різними способами пізнання внутрішнього світу людини, але й мають різні структури й функції в поведінці. Якщо розуміння – це процес інтелектуального аналізу індивідом поведінки іншої людини, то емпатія – це процес емоційної співучасті в переживаннях інших людей.

Виклад основного матеріалу. Емпатія присутня в усіх видах міжособистісного спілкування. Воно є підґрунтям, у якому емпатія зароджується, розвивається й проявляється. Емпатія у студентів сприяє більш ефективному взаємному пізнанню і, зокрема, пізнанню станів і переживань, вона збагачує власний емоційний досвід, розвиває особистість і систему її цінностей, виконує захисні функції, якщо, наприклад, отриманий досвід загрожує психічній рівновазі студента. Емпатійна людина визнає, сприймає та схвалює неповторність і самоцінність «Я» іншої людини. Емпатія надає можливість для саморозкриття особистості й отримання підтримки.

Емпатійному студенту властиве розвинене вміння відчувати, розпізнавати й передбачати емоційні стани інших студентів, висловлювати своє співчуття. Емпатійна людина характеризується позитивним баченням оточення. У неї переважає спрямованість до спілкування з партнером, бажання підтримати погляди цієї особи, перейти на її бік. Емпатійні лідери у студентських групах уміють добре орієнтуватися в людських стосунках, без ускладнень знаходять

спільну мову з іншими в різноманітних ситуаціях, користуються симпатією, прихильністю, прагнуть до демократичного стилю керування, мають альтруїстичні нахили. Студентам із високим ступенем емпатії притаманні такі риси, як відкритість у спілкуванні, м'якість, толерантність, доброзичливість, товариськість, емоційність, а студенти з низьким ступенем емпатії демонструють замкнутість, недоброзичливість, агресію, критику недоліків інших.

Система ставлення емпатійного студента до іншої особистості містить щире зацікавлення нею, розуміння її значущості та цінності, не допускає відчуження та байдужості щодо переживань іншого.

Формуванню емпатійної культури студентів сприяє соціально-психологічний тренінг, що дозволяє підвищити компетентність у сфері спілкування й набути навичок міжособистісного спілкування. Соціально-психологічний тренінг охоплює різні методи, наприклад, ділові й рольові ігри, дискусії тощо. Він передбачає набуття психолого-педагогічних знань у спілкуванні, ефективних навичок спілкування, наприклад, увійти у контакт, слухати, переконувати тощо, а також формування настанов, необхідних для успішного спілкування, наприклад, готовність розглянути проблему з іншого боку; розвиток здібностей до самоаналізу, до розуміння інших студентів; корекцію системи відносин із навколишнім світом [1: 272] .

В основу ділової гри покладено проблемну ситуацію, що має з високим ступенем реальності імітувати конкретні умови й динаміку дій, що забезпечують включення учасників у конкретну ситуацію та освоєння ними професійних ролей. Основними ознаками навчальної ділової гри є моделювання процесу діяльності викладача і студентів і розподіл ролей між учасниками гри. У межах гри розвиваються вміння діалогічного спілкування, що сприяє формуванню емпатії як особистісної, професійно значущої якості студента.

Метод діалогічного спілкування складається із різних емоційно-інтелектуальних прийомів, що сприяють становленню й розвитку емпатійної культури особистості, наприклад, ідентифікація, когнітивна інтерпретація, резюмування, «Дзеркало» тощо. Ідентифікація полягає в перенесенні себе в ситуацію, на позицію іншої людини. Це допомагає зрозуміти її внутрішній стан, наміри, мотиви, почуття. Когнітивна інтерпретація передбачає допомогу співрозмовнику в поясненні тих аспектів ситуації, які він не може самотійно усвідомити чи пояснити.

Резюмування дозволяє з'єднати фрагменти розмови, надати їм смислової єдності. Цей прийом надає впевненості в точності сприйняття повідомлення співрозмовника й допомагає студентові зрозуміти, наскільки добре йому вдалося передати свою думку [1: 273].

Прийом «Дзеркало» полягає у повторенні останньої фрази зі зміною порядку слів. Цей прийом допомагає співрозмовнику осмислити його ж висловлювання і спрямований на встановлення взаєморозуміння. Повторення останніх слів співрозмовника є різновидом прийому «Дзеркало», що має назву «Луна». Він виконує функцію уточнення висловлювання. Під час взаємодії зі студентом слід частіше звертатися до нього, називаючи його ім'я, тобто застосовувати прийом «Власне ім'я», що викликає не завжди усвідомлене студентом почуття задоволення. Підбадьорювання та запевнення – це прийоми підтвердження того, що викладач налаштований сприймати думки й почуття студента безвідносно до того, якими вони виявилися («*Да, я понимаю Ваше состояние*», «*Продолжайте, продолжайте. Это интересно*», «*Приятно слышать*»). Наведені реакції знижують напруженість студента, що виникає через страх бути незрозумілим чи отримати відмову. Також слід використовувати уточнюючі питання, що мають на меті з'ясувати погляди, думки, уявлення студента. Ці питання не оцінюють студента, вони допомагають зробити його висловлювання більш точним, зрозумілим, а також спонукати до подальших висловлювань. Можна застосувати такі питання, як «*Я не понимаю, что Вы имеете в виду?*», «*Не повторите то, что вы сказали?*», «*Вас что-то беспокоит?*», «*Так что же главное?*» тощо.

Серед інших прийомів, що доцільно застосовувати під час стимулювання розвитку емпатичної культури студента, відомі такі, як саморозкриття, емоційний відгук, особистий контакт (фізичний, візуальний, вербальний, пластичний, предметно-дієвий), жарт, гумор та інші. Останні є досить ефективними у знятті емоційної напруги, усуненні сумного чи агресивного стану, підкреслюють доброзичливість у стосунках, сприяють активізації розумової діяльності. Жарт активізує, відволікає, релаксує, народжує емпатію [2: 138].

Під час розвитку навичок спілкування російською мовою необхідно приділяти увагу розвитку таких умінь, як уміння обмінюватися

інформацією особистого характеру, моделювати свою мовленнєву реакцію на слова інших студентів, уміння запропонувати свою допомогу, підтримати іншу людину, висловити співчуття, участь, згоду, захоплення, схвалення/ несхвалення поведінки тощо. Слід навчити студента описувати свої емоції, виявляти зацікавлення емоціями інших студентів, уміти ставити запитання, заглиблюватися в деталі, ставити себе на місце іншого, посміхатися та схвально кивати головою.

Висновки. Підхід до емоційних здібностей студента як до певної компетентності, що можна розвинути, дозволяє говорити про такий феномен, як емоційна компетентність.

На нашу думку, слід розвивати емоційний інтелект студента, тобто індивідуальні здібності й риси, що відповідають за те, якою мірою вплив емоційних явищ виявиться конструктивним чи деструктивним для його поведінки. Розвиток емоційного інтелекту нерозривно пов'язаний із комунікативним підходом у навчанні мови. Викладач має забезпечити комфортне й ефективне спілкування між студентами на занятті, застосувавши розглянуті методи, прийоми і створивши позитивну атмосферу, що сприяє співпраці та допомагає розвивати впевненість у студентів.

Порушена проблема потребує **продовження теоретичних досліджень**, зокрема розроблення комплексного підходу до вивчення російської мови як іноземної з використанням усіх складових емоційного інтелекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алтухова Е.В. Психолого-акмеологической механизм формирования эмпатии в отношениях преподаватель-студент / Е.В. Алтухова // Вестник Тамбов. ун-та. – Тамбов : Изд-во ТГУ, 2007. – № 1(45). – С. 270–274. – (Серия «Гуманитарные науки»).
2. Басова А.Г. Понятие эмпатии в отечественной и зарубежной психологии / А.Г. Басова // Молодой учёный : Ежемесячный научный журнал / гл. ред. Г.Д. Ахметова. – Чита : Молодой учёный, 2012. – № 8. – С. 254–256.
3. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2011. – 512 с.
4. Кайгородов Б.В. Формирование понимания другого человека в процессе профессионального становления психологов / Б.В. Кайгородов // Вектор науки ТГУ : Ежеквартальный научный журнал / отв. ред.

- А.А. Коростелев. – Тольятти : Изд-во Тольят. гос. ун-та, 2012. – № 12. – С. 128–131. – (Серия «Педагогика, психология»).
5. Макарова И.А. Инклюзивное образование, толерантность, эмпатия : грани пересечения / И.А. Макарова // Актуальные задачи педагогики : IV Межд. науч. конф. (г. Чита, октябрь 2013 г.). – Чита : Молодой учёный, 2013. – С. 129–132.
6. Чернявська Антоніна. Емоційний інтелект – запорука успішного навчання / Антоніна Чернявська // Молодь і ринок : наук.-пед. журн. / гол. ред. М. Вачевський. – Дрогобич : Дрогобич. держ. пед. ун-т ім. І. Франка, 2012. – № 12(95). – С. 136–139.

REFERENCES

- Altukhova, E.V. (2007). Psihologo-akmeologicheskoy mekhanizm formirovaniya ehmpatii v otnosheniyakh prepodavatel-student [Psycho-acmeological mechanism of formation of empathy in teacher-student relations]. *Vestnik Tambovskogo universiteta [Bulletin of Tambov Universit.]*, 1(45), pp. 270-274 [in Russian].
- Basova, A.G. (2012). Ponyatie ehmpatii v otechestvennoy i zarubezhnoy psikhologii [The concept of empathy in domestic and foreign psychology]. *Molodoy ucheniy [Young scientist]*, 8, pp. 254-256 [in Russian].
- Chernyavskaya, A. (2012). Emotsiynnyy intellekt – zaporuka uspishnogo navchaniya [Emotional Intelligence – the key to successful learning] *Molod i rynok [The youth and the market]*, 12(95), pp. 136-139 [in Ukrainian].
- Ilyin, E.P. (2011). *Motivatsiya i motivy [Motivation and motives]*. SPb.: Piter [in Russian].
- Kaygorodov, B.V. (2012). Formirovaniye ponimaniya drugogo cheloveka v protsesse professionalnogo stanovleniya psikhologov [Formation of understanding of the other person in the course of professional making up of psychology students] *Vektor nauki TGU: [Vector of Science of TGU]*, 12, pp. 128-131 [in Russian].
- Makarova, I.A. (2013). Inklusivnoye obrazovaniye, tolerantsnost, empatiya: grani peresecheniya [Inclusive education, tolerance, empathy: intersecting faces]. In: *IV Mezhdunarodnaya nauchnaya konferentsiya "Aktualnye zadachi pedagogiki" [The Fourth International scientific conference "Actual pedagogic problems"]*. Chita: Izd-vo "Molodoy Ucheniy", pp. 29-132 [in Russian].